

УДК 338.48-6:502(477.8)

І. М. Нетробчук – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії Волинського національного університету імені Лесі Українки

Використання рекреаційної зони Шацького національного природного парку в екотуристській діяльності

*Роботу виконано на кафедрі географії
ВНУ ім. Лесі Українки*

У статті розглянуто об'єкти використання рекреаційної зони Шацького національного природного парку та основні форми екотуристських занять. Окреслено перспективи розвитку екотуристських маршрутів.

Ключові слова: екологічний туризм, національний парк, рекреаційні об'єкти, використання, туристські маршрути.

Нетробчук И. М. Использование рекреационной зоны Шацкого национального природного парка в экотуристской деятельности. В статье рассматриваются объекты использования рекреационной зоны Шацкого национального природного парка и основные формы экотуристских занятий. Очерчены перспективы развития экотуристских маршрутов.

Ключевые слова: экологический туризм, национальный парк, рекреационные объекты, использование, туристские маршруты.

Netrobchuk I. M. The Use of Recreational Zone of Shatsk National Natural Park is in Ecotourist Activity. The objects of the use of recreation zone of Shatsk of national Natural Park and basic forms of ecotourist employments are examined in the article. Basic forms are certain of ecotourism on territory of park. The prospects of development of ecotourist routes are outlined.

Key words: ecological tourism, national park, recreation objects, uses, tourist routes.

Постановка наукової проблеми та її значення. Поняття екологічний туризм в туристській діяльності порівняно нове, хоча в більшості країн воно стає супутником і невід'ємним складником усіх видів туризму, інтегрує їх у загальний процес. Сьогодні екотуризм, що здійснюється на природоохоронних територіях, може стати моделлю використання природних комплексів у режимі збереження [6]. Відпочинок у національних парках став важливим елементом оздоровлення та дозвілля міських жителів. Відомо, що саме серед багатого міського населення особливо стрімко поширюється попит на організацію різних видів натуралістичних екскурсій.

Шацький національний природний парк із погляду забезпечення потенційними ландшафтними та біологічними ресурсами, порівняно з усіма об'єктами природо-заповідного фонду західних регіонів країни, належить до перспективних територій, придатних для ефективного розвитку екологічного туризму. Цей туристичний напрям стрімко розвивається в Європі і помітно зростає зацікавленість до природоохоронних територій на східних кордонах Євросоюзу. Сприяння розширенню мережі екологічного туризму в сучасних умовах активно ініціюватиме надходження інвестицій, як місцевого, так і зарубіжного бізнесу. Відповідно, цей напрям туризму на території національного парку допомагатиме розбудові важливої інфраструктури, а також вплине на покращення умов оздоровлення відпочивальників, поширення необхідних екологічних знань серед місцевого населення та туристів щодо потреби збереження довкілля та біологічного різноманіття національного парку.

На нинішньому етапі розвитку екотуризму існує проблема у тому, що недостатньо використовують об'єкти рекреаційної зони національного парку для внутрішнього й міжнародного туризму. У зв'язку з цим потрібно планувати багатогранну мережу екологічного туризму, що базується на невиснажливому використанні природних ресурсів та проведенні найбільш безпечних заходів розвитку піших, кінних, орнітологічних та велосипедних і лижних маршрутів. Для цього у національному парку, територія якого тепер дещо збільшена, а рекреаційний потенціал досить значний, є значні запаси біологічних та ландшафтних ресурсів. Вивчивши пропозиції на розширення європейської мережі для розвитку транскордонного регіонального та міжнародного екологічного туризму, можна дати позитивну відповідь на перспективу планування розвитку екологічного туризму в Шацькому районі.

Отже, розгляд питань використання рекреаційних об'єктів природоохоронних територій є на сьогодні актуальним.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Початком формування концепції екотуризму вважають 80-ті роки ХХ ст., коли вперше з'явилися дослідження на цю тему. За інформацією всесвітньої туристичної організації, термін активно використовується в індустрії туризму вже понад 10 років [3], однак простежуються великі розбіжності в термінології та практиці організації екотуристської діяльності.

Дослідженню проблем та перспектив розвитку екотуризму з різних позицій присвячена низка наукових праць. Вагомий внесок у методологію та практичні аспекти формування й розвитку екотуризму зробив О. Ю. Дмитрук [3]. Основні завдання і принципи туристської діяльності, а також проблеми екотуризму в природоохоронних територіях України висвітлено в наукових працях В. І. Гетьмана [2]. Використання природоохоронних територій як основи для розвитку екотуризму подано в дослідженнях Т. К. Сергєєвої [9]. Перспективи розвитку екотуризму на природоохоронних територіях Волинської області та сутність екотуристичного потенціалу розглянуто в роботах О. В. Міщенко [5; 6]. У роботах Ю. В. Зінько, І. П. Ковальчука [4] проаналізовано туристичні продукти Шацького національного природного парку (ШНПП) та перспективи різних форм екотуризму. Рекреаційно-ресурсний потенціал ШНПП та способи вдосконалення його використання розглянуто в працях Я. Б. Олійника та ін. [7], М. Р. Влаха та ін. [1].

Формулювання мети та завдань статті. *Мета* статті – охарактеризувати об'єкти рекреаційної зони Шацького національного природного парку для використання їх в організації екологічного туризму.

Завдання дослідження: проаналізувати об'єкти рекреаційної зони парку для використання їх в екотуризмі; розглянути перспективи розвитку маршрутів екотуризму на території парку.

Матеріали й методи. Вихідними матеріалами слугувала інформація проекту території, охорони, відтворення та рекреаційного використання природних комплексів і об'єктів ШНПП. Для дослідження використано комплексний та системний підхід, а також порівняльно-описовий метод.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Шацький національний природний парк має всі ознаки національних парків з інтенсивним туристським освоєнням [4]. Екотуристська діяльність організовується згідно з функціональним зонуванням національних природних парків. Відповідно до цього територія парку розподіляється на стаціонарну й регульовану рекреаційні зони, а також заповідну та господарську.

Найбільший інтерес у розвитку екотуризму в національних парках відіграє рекреаційна зона. До об'єктів зони регульованої рекреації, в якій відбувається короткостроковий відпочинок та оздоровлення населення, належить група озер – Світязь, Люцимер, Чорне Велике, Кримно, Острів'янське, Пулемецьке, Луки, Перемут із прилеглими до них лісовими масивами. У зоні стаціонарної рекреації, призначеної для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів та інших об'єктів обслуговування відвідувачів, простягається озеро Пісочне [8].

Важливою складовою частиною використання рекреаційних об'єктів парку є водні ресурси, зокрема озера, придатні для організації відпочинку та оздоровлення. За геологогеоморфологічними особливостями Шацький озерно-карстовий ландшафт не має аналогів в Україні. Тут міститься 24 озера площею 6,5 тис. га. Згідно з проведеними дослідженнями Інституту озерознавства АН Росії, на території ШНПП виділено окремі групи озер, що дають можливість диференційовано підходити до їх використання й охорони.

Перша група – великі глибокі стратифіковані озера з водною площею дзеркала від 1,5 до 25 км² і глибиною > 4 м. Серед них – озера Світязь, Пісочне й Перемут. Антропогенне навантаження цих озер слабе, проте в останні роки озера Пулемецьке, Люцимер, Кримно внаслідок значного антропогенного тиску частково деградували.

Друга група – великі за водною площею дзеркала (3–7 км²), хоча не стратифіковані з малою глибиною (до 3 м). Це озеро Луки зі слабким антропогенним навантаженням та озеро Острів'янське, що зазнає дещо сильнішого антропогенного тиску.

Третя група – малі за водною площею дзеркала (до 0,5 км²) і неглибокі (< 2 м) заростаючі водойми з берегами у вигляді сплавин. Це озера Кругле, Довге, Плотичне, які через заболоченість берегів зазнають слабого антропогенного впливу.

Четверта група – мала водна площа дзеркала (до 1 км²), порівняно неглибокі (< 4 м). Це озера Велике Чорне, Климівське, Линовець, які сильно забруднені через урбанізовані скиди та стоки із сільськогосподарських полів.

Найбільш освоєними з рекреаційного погляду є озера Світязь і Пісочне з дуже чистою і прозорою водою, піщаним дном, піщаними пляжами, лісовими насадженнями із високими фітонцидними властивостями.

Шацькі озера, багаті на різні види риб, приваблюють любителів риболовлі. Меліоративний вилов риби в озерах, що входять до Шацького парку, проводився лише в окремих (Світязь, Пулемецьке, Острів'янське, Велике Чорне, Люцимер та Луки-Перемут). Варто зауважити, що з 1990 р. відбулося зменшення вилову риби вдвічі. З промислу було виключене продуктивне озеро Чорне Велике. У 1995 р. промисел іхтіофауни зменшився кількісно в 20 разів, вилов риби проводився лише в двох озерах (Світязь і Люцимер). Фактично з 2006–2007 рр. меліоративний вилов риби відбувався зазвичай в озері Світязь, хоча поступово використовуються й інші озера.

В окремих озерах водяться екзотичні й акліматизовані види риб: форелеокунь в Пісочному озері, амурський сазан і судак в озері Люцимер, а в озерах Світязь, Пулемецьке та Кримно – канадський сомик.

Оцінюючи рекреаційну придатність за класами, можна виділити такі аквальні комплекси парку: I клас (найбільш придатні) – озера Світязь, Пісочне; II клас (досить придатні) – озера Пулемецьке, Перемут, Піщанське, Кримно; III клас (придатні) – озера Чорне, Люцимер, Острів'янське, Карасинець; IV клас (малопридатні) – озера Линовець, Довге, Кругле, Мошне, Луки, Климівське; V клас (не придатні) – інші озера.

Отже, основними рекреаційними заняттями, де використовуються водні ресурси, є водний туризм і спорт, загальнооздоровчий відпочинок (купально-пляжний), риболовня, водолікування [10].

Важливою складовою частиною рекреаційної зони є лісові масиви, зокрема рекреаційного призначення. Досить інтенсивно в районах озер використовуються ліси, що охоплюють 48 % території парку. Серед них соснові фітоценози становлять 70 %, березові – 10 %, вільхові – 15 %, подекуди трапляються змішані дубові гаї з грабом, сосною, ясенем. За віком переважають молодняки й середньовікові насадження.

Ареали поширення біорізноманіття грибів, ягід у лісових масивах є також об'єктом використання рекреаційної зони парку, що пов'язано з утилітарним туризмом. У лісах ростуть усі гриби, притаманні для Полісся: білі, маслюки, опеньки, лисички, підберезники, підосичники, зеленіці та ін. Багаті ліси також і ягодами. Найбільш поширеними серед них є чорниця, лохина, брусниця, суниця, ожина, малина, журавлина.

За наближеними розрахунками пересічно експлуатаційний запас грибів в парку (окрім заповідної зони) становить 224 т, в тому числі лисичок – 57 т, маслюків – 36 т, білих грибів – 75 т, моховиків – 56 т. Збір брусниці становить до 2 т та аронії чорноплідної – до 5 т.

Промисловий збір лікарських рослин заборонено на всій території постійного користування парку [8].

Основними заняттями із використання лісових масивів є туризм і спорт (масовий пішохідний туризм, кінний, мисливство, спортивне орієнтування, радіоорієнтування); загальнооздоровчий відпочинок (пішохідні прогулянки, спортивні ігри, пікнік, лижні прогулянки); утилітарний туризм (збір грибів, ягід, лікарських рослин, колекцій, гербаріїв); лікування кліматичне, фотолікування, відновлення фізичних, моральних сил через споглядання пейзажів [10].

Особливе місце в рекреаційному використанні парку займають об'єкти природно-заповідного фонду. На території парку розміщено чотири ботанічні пам'ятки природи, що є підґрунтям для розвитку природничого туризму. Це ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Дуб-велетень», (сmt Шацьк, вік якого понад 150 років), «Сосна і дуб-1» (сmt Шацьк, 125 років), «Сосна і дуб-2» (сmt Шацьк, 155 років), «Дуб-велетень-2» (сmt Шацьк, вік більше 300 років). Також у парку наявна зоологічна пам'ятка природи місцевого значення «Озеро Климівське» та гідрологічні пам'ятки природи «Болото Луки», «Болото Мелеване», «Болото Піддовге-Підкругле».

До спеціальних рекреаційних ресурсів на території парку можна віднести мінеральні води та лікувальні грязі озера Світязь [10]. У хімічному складі води є гліцерин, бром та інші лікувальні ком-

поненти. Крім цього, вода дуже м'яка, мікроелементи присутні в іонній формі, що робить її неперевершеним лікувальним і косметичним засобом.

Історико-культурні об'єкти є невід'ємною складовою частиною комплексу рекреаційно-туристських ресурсів. Значний інтерес у проведенні екскурсій еколого-пізнавальних стежок парку відіграють різноманітні об'єкти архітектури та пам'ятки історії. До пам'яток архітектури місцевого значення належить комплекс поміщицької садиби Гутовських XIX–XX ст., а також пам'ятка архітектури національного значення Свято-Казанська церква (1890 р.) у с. Піща. Визначною пам'яткою архітектури національного значення в смт Шацьк є церква Різдва Пресвятої Богородиці (1839 р.). Вона одна з найбільш цікавих туристських об'єктів, що відтворює у своїй архітектурі типові стилістичні ознаки класицизму. Ще цікавими туристськими об'єктами під час проведення екскурсій є церква Святої і Праведної Анни у с. Мельники, а також Петропавлівська церква у с. Світязь.

З вищезазначеного випливає, що екотуристська діяльність в Шацькому парку може здійснюватися за такими видами туризму: пізнавальний, науковий, лікувально-оздоровчий, фестивальний.

Об'єктом власне екотуризму є туристські маршрути, прокладені на територіях із природоохоронним статусом. У цьому разі, прокладаючи маршрут, доцільно вибирати ті об'єкти заповідання, які є типовими для цього парку. Наприклад, типові натуральні ландшафти, ареали поширення тих чи інших представників рослинного та тваринного світу. Особливістю екологічних туристських маршрутів є саме інформація про взаємозв'язки у природному середовищі живої і неживої природи.

Для Шацького парку піші екологічні маршрути були апробовані з часу його заснування, тобто ще в середині 1980-х років. Зазвичай це були еколого-пізнавальні стежки, які використовували відпочивальники пансіонату та санаторію, а також учасники різних конференцій та офіційних зустрічей. Перші такі маршрути становили не більше 5–6 км. Тепер перспектива розвитку піших маршрутів помітно зросла, у парку проводяться сотні науково-пізнавальних екскурсій для студентів біологічного та географічного факультетів Львівського національного університету ім. Івана Франка, для студентів Українського державного лісотехнічного університету, а також для студентів окремих ВНЗ країни, що періодично забезпечують короткотривале проходження навчально-виробничих практик на території національного парку [8].

Дуже перспективним на території національного парку є велотуризм, який зараз набуває широкої популярності у Європі і швидко поширюється на територіях природно-заповідного фонду багатьох країн, але досі ще не апробований у Шацькому національному природному парку. Останній завдяки сприятливому мікроклімату та рельєфу, багатству природних ландшафтів варто розглядати як один із найперспективніших регіонів для розвитку велотуризму із залученням відпочивальників різного віку (від 10 до 70 років). Умови парку дають змогу проводити безпечний велотуризм із використанням наявної рекреаційної інфраструктури та у комплексі місцевих програм розвитку екологічного туризму. Крім того, на території району передбачається формування «Великого туристського велокола», яке матиме міжнародне значення і залучатиме туристів з Польщі та Німеччини.

Одним із найперспективніших у парку може бути орнітологічний велотуризм, аналогів якому досі немає в Україні, а пропозиція на сьогодні уже існує. Туристичні фірми з Польщі та Німеччини запитують про умови та можливості відвідати Західне Полісся невеликими групами (15–20 чоловік).

На території Шацького НПП планується відновити та вдосконалити два водні маршрути для покращення умов відпочинку та розвитку привабливих видів туризму на озерах Західного Полісся. Слід додати, що водні маршрути доцільно рекламувати не тільки у мережі екологічного туризму серед відпочивальників у санаторіях та пансіонаті, а й серед приватного сектору, в якому задіяна значна кількість шанувальників сільського туризму.

Кінні маршрути в недавньому минулому були дуже популярними на території Шацького парку. У них брали участь сотні туристів із різних республік колишнього Радянського Союзу. Маршрути кінного туризму відпрацьовані в умовах парку майже досконало, а нині потребують тільки відновлення та запровадження у практику. Цей вид туристичних послуг дає змогу глибше ознайомитися із господарськими традиціями місцевого населення, надає більше вільного часу для перебування у незайманій природі і для поєднання різних занять, зокрема, таких як риболовля, купання, збирання лісових ягід тощо [8].

У сучасних умовах на території Шацького НПП обладнано дві екологічні стежки, найдовшою серед яких є «Лісова пісня» – 5,6 км, що пролягає між озерами Пісочне та Перемут через сприятливі

лісові масиви з переважанням сосни. Інша екологічна стежка – «Світязянка» – протяжністю 5,2 км проходить здебільшого поблизу озера Світязь та урочищ Світязьського лісництва.

До найбільш перспективних еколого-пізнавальних маршрутів можна віднести нові заплановані еколого-пізнавальні стежки від південно-східних околиць смт Шацьк та вздовж урочища «Грядя» до північних берегів оз. Соминець. Така еколого-пізнавальна стежка під назвою «Грядя» завдовжки 3 км може мати значну перспективу відвідування завдяки розміщенню тут низки туристичних баз та наметового містечка поруч із базами відпочинку. Нова екологічна стежка простягається між «Світязянкою» та «Лісовою піснею», тому це дасть змогу формувати майбутній еколого-пізнавальний маршрут між озерами Пісочне – Перемут – Соминець – Люцимер – Світязь – Пулемецьке [8].

Варто зазначити, що прикордонне положення Шацького парку створює можливості для розвитку міжнародного екотуризму за рахунок туристських потоків із Польщі, Німеччини та Білорусі з метою профілактичного відпочинку біля озер та гармонійного розвитку особистості [4].

Висновки та перспективи подальших досліджень. 1. На території Шацького національного природного парку об'єктами рекреаційного використання є озера з їх лікувальними властивостями, ліси, ареали поширення біорізноманіття грибів і ягід, ботанічні пам'ятки природи, історико-культурні ресурси.

2. Екотуристська діяльність в парку може здійснюватися за такими видами туризму: науковий, пізнавальний, лікувально-оздоровчий.

3. Перспективними для парку є розвиток піших, велосипедних, орнітологічних, кінних і водних маршрутів.

4. Для вдосконалення програм відпочинку та організації туризму з метою подальшого розвитку рекреаційної діяльності на території парку планується забезпечити подальший розвиток інфраструктури та упорядкування території для туристів і відпочивальників. Серед особливо перспективних ділянок роботи у сфері формування туристської мережі варто відзначити розвиток велосипедного туризму та інші схеми проведення піших маршрутів для туристів та відпочивальників.

Список використаної літератури

1. Влах М. Р. Рекреаційно-ресурсний потенціал Шацького національного природного парку та його використання / М. Р. Влах, В. І. Поручинський, А. М. Слащук // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2007. – № 11, ч. I : Шацький національний природний парк: регіональні аспекти, шляхи та напрями розвитку : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. – С. 233–238.
2. Гетьман В. І. Екотуризм у національних парках / В. І. Гетьман // Екол. вісн. – 2002. – № 7/8. – С. 24–27.
3. Дмитрук О. Ю. Екотуризм : навч. посіб. / О. Ю. Дмитрук, С. В. Дмитрук. – К. : Альтер-прес, 2009. – 358 с.
4. Зінько Ю. В. Шацький національний природний парк: нинішні й перспективні туристичні продукти / Ю. В. Зінько, І. П. Ковальчук // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2007. – № 11, ч. I : Шацький національний природний парк: регіональні аспекти, шляхи та напрями розвитку : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. – С. 231–233.
5. Міщенко О. В. Перспективи розвитку екологічного туризму на природоохоронних територіях Волинської області / О. В. Міщенко // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Геогр. науки. – 2007. – № 2. – С. 250–253.
6. Міщенко О. В. Концептуальна модель екотуристичного потенціалу природоохоронної території / О. В. Міщенко // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Геогр. науки. – 2008. – № 1. – С. 272–278.
7. Олійник Я. Б. Рекреаційний потенціал Шацького національного природного парку: шляхи вдосконалення використання / Я. Б. Олійник, О. Ю. Кононенко, А. Л. Мельничук // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2007. – № 11, Ч. I : Шацький національний природний парк: регіональні аспекти, шляхи та напрями розвитку : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. – С. 226–230.
8. Проект організації території, охорони, відтворення та рекреаційного використання природних комплексів і об'єктів Шацького національного природного парку / голов. архітектор проекту С. Чумак ; наук. кер. проекту М. О. Осипова. – К. : [б. в.], 2005. – 92 с.
9. Сергеева Т. К. Экологический туризм : учебник / Т. К. Сергеева. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 360 с.
10. Черчик Л. М. Рекреаційні ресурси : теорія та методологія : навч. посіб. / Л. М. Черчик. – Луцьк : ЛНТУ, 2009. – С. 14–24.

Адреса для листування:
м. Луцьк, вул. Потапова, 9.
Тел. 24-54-91 (сл.).

Статтю подано до редколегії
04.09.2012 р.